

— Ohlédnutí za vývojem romského výtvarného umění

Redaktoři časopisu *Romano džaniben* vždycky hleděli na to, aby byl svět Romů na jeho stránkách zastoupen v celé své šíři, počínaje dějinami, přes jazyk, zvyky a literaturu až po romské výtvarné umění. Časopis od samého počátku úzce spolupracoval s Muzeem romské kultury, což se projevovalo například tím, že si navzájem dávali vědět o nových objevech na romské výtvarné scéně. V letošním roce vydalo muzeum souhrnný katalog sbírek romského umění získaného v letech 1991-2005 a to je ideální příležitost k rekapitulaci dění uplynulých let. Odkud se fenomén výtvarné tvorby mezi Romy vlastně vzal a jaké má vyhlídky do budoucnosti?

Podle všeho se skutečně jedná o úplně nový jev, který v době, kdy Milena Hübschmannová a Eva Davidová v šedesátých letech minulého století začínaly vyjíždět do terénu, ještě neexistoval. Obě romistky si samozřejmě byly vědomy, že si Romové svá obydlí v rámci možností krásí, ovšem tehdy tomu ještě nepřikládaly velkou důležitost. Výzdoba formou oltáříčků, koláží z rodinných fotografií, drobných deček a tapiserií přitlučených na stěnách nebo občasné barevné linky obíhající místnost ve výšce očí byla běžná, ne-li imperativní. K určitému posunu začalo docházet v momentě, kdy 1) drobná dekorace vyžadovala zásah lidské ruky (jako v případě fotografie zpěvačky Mariky Gombitové nalepené v sádrovém talíři), 2) tradiční řemeslo a materiál kromě užité funkce začaly plnit i funkci dekorativní (vyřezávané a vypalované lžíce), 3) prostý Rom z osady se dostal k jinak nedostupným výtvarným potřebám (Aladár Kurej, který našel barvy na smetišti), 4) s penzí nebo ztrátou zaměstnání náhle vznikla spousta volného času, kterou bylo třeba něčím vyplnit (Dezider Fertö začal s řezbařinou po smrti manželky).

Jana Horváthová, kurátorka fondu výtvarného umění Muzea romské kultury, v nedávno publikovaném katalogu sbírky výtvarných umění zvláště vyzdvihuje poslední faktor, který má podle ní přímou návaznost na zhoubnou asimilační politiku minulého režimu. Tehdejší establishment se zaměřoval na materiální pozdvižení Cikánů a na jejich připodobnění se majoritě, ale vakuum vzniklé odvrácením od tradičních hodnot už nevyplnil ničím novým.

Navíc pod fasádou rovného přístupu ke všem obyvatelům Československa vesele bujela diskriminace ve vzdělávání, v rámci které Romové hromadně končili ve zvláštních školách. V důsledku asimilační politiky byli proto výrazně nepřipravení na přechod k tržnímu hospodářství a na trhu práce zcela propadli. S tímto vývojem souvisí také zvláštní kategorie „umění vznikajícího ve výkonu trestu“, kde se někteří nezaměstnaní nakonec z nouze ocitnou.

Ve větší míře lze tedy o romském výtvarném umění na území bývalého Československa hovořit od raných 90. let. Pád Železné opony obecně napomohl větší provázanosti Evropy, díky níž dnes víme o romských výtvarnících z Rakouska, Polska nebo Skandinávie. Nejrozumnější aktivisté a nadace vytahují na světlo umělce-samouky, kteří nejsou žádnými nováčky, ale teprve teď se o nich svět dozvídá.

Průkopníkem zájmu o malující Romy se na konci 70. let minulého století stalo Maďarsko. Ágnes Daróczi a její tým romských intelektuálů vyrazili na turné po maďarských romských komunitách. Výsledkem jejich práce byla výstava představující dílo 12 romských výtvarníků-samouků, zahájená v roce 1979. V roce 2000 proběhl už její třetí ročník. Podobným počinem byla i další z prvních souhrnných výstav romského umění – *Mondiale of Gypsy Art – First Worldwide Exhibition of Romani Art* (První celosvětová výstava romského umění), kterou zorganizoval M. Courthiade v Paříži v roce 1985, podruhé se výstava konala v Budapešti v roce 1995.

Řada z těch romských výtvarníků, jejichž práce jsou zastoupeny v katalogu sbírky výtvarných umění MRK, se už dříve dočkala medailónků buď v *Romanu džaniben* nebo v publikaci *Jdeme dlouhou cestou* (Arbor vitae, Praha 1998). Kombinace těchto dvou publikací se vlastně stala jakýmsi předobrazem katalogu. *Romano džaniben* se výtvarnému umění věnoval systematicky od roku 1994, takže o většině velkých jmen místní scény otiskl texty provázené reprodukcemi. Julius Lakatoš, Ján Berky, Božena Vavreková, Ernest Dančo, Ján Oláh-Širo, Damián Dudáš nebo Eduard Oláh – ti všichni dostali prostor promluvit o své cestě za výtvarným uměním, a zároveň jsou zastoupeni i v katalogu. Někteří zahraniční výtvarníci, o kterých se ve starších *Džanibenech* píše, si do katalogu (a sbírky MRK) cestu nenašli a to proto, že jejich díla se buď nezachovala (T. W. Flink z Finska) nebo je o ně velký zájem v zemi původu (István Szentandrassy a Tamás Péli z Maďarska), nebo ještě nedošlo k navázání spolupráce (Johann Peter Preiss z Rakouska). Na druhou stranu se ovšem můžeme radovat z toho, že se ve sbírce Muzea nalézají hned tři významná rakouská romská jména: Ceija Stojka, Karl Stojka a Alfred Ullrich.

Jana Horváthová v katalogu přibližuje počátky sbírky, která původně vznikala jako jakýsi „nežádoucí průvodní jev“ etnografických výprav na Slovensko za ukázkami lidových řemesel. Čím méně byly k vidění výrobky kovářů, kotlářů a korytářů, o to častěji výzkumníci naráželi na fenomén neužitého a spontánně vznikajícího výtvarného umění. S podporou Štěpána Axmana a jeho kroužku hmatového modelování *Boženka* pak v roce 1997 vznikla v MRK, tehdy ještě fungujícího v několika pronajatých kancelářích, dodnes putující (a stále se rozšiřující) výstava *E luma romane jakhenca/Svět očima Romů*, kterou pojmenovala a manažersky ošetřila právě Jana Horváthová, současná ředitelka muzea. Přehled všech výstavních prostor, kde byla výstava k vidění, mj. v Rakousku, Švédsku, Dánsku, Nizozemí nebo USA, jasně dokazuje, jak velkého úspěchu se výstava ve světě dočkala.

Od určité doby se sbírkotvorné výpravy na Slovensko i jinam staly pevnou součástí práce muzea. Pro často izolované, na hranici chudoby žijící výtvarníky jsou pravidelné návštěvy pracovníků muzea velkou motivací – netvoří už jen sami pro sebe, ale kreslí, malují, vyřezávají a vyšívají s vidinou, že je o jejich práci zájem. To také vysvětluje, proč je dílo některých romských výtvarníků v katalogu tak hojně zastoupeno (Ján Berky, Tibor Červeňák, Julius Lakatoš). Tito Romové svou práci pečlivě schraňují a přednostně ji nabízejí muzeu, se kterým dlouhodobě spolupracují. Soudě podle vývoje romského umění v Maďarsku (<http://www.mmi.hu/romaoszt/kepzomuv/eloszoen.htm>) lze očekávat, že i u nás postupně začnou vznikat jakési školy jednotlivých vlivných tvůrců a úměrně k délce tradice se i kvalita děl bude zvyšovat, tedy postupovat od striktně insitního, neškoleného projevu k amatérské a profesionální tvorbě.

V dílech romských výtvarníků prezentovaných v katalogu dominují reflexe tradičního romského života a s ním spojený vztah k přírodě. Právě tyto náměty vykazují dojemnou snahu o připomenutí něčeho krásného, co je často spojeno s dětstvím a dospíváním v rodné komunitě. *Slunečnice* Ceiji Stojky a *Jarní reflexe* Jána Berkyho pojí touha po čisté a nezkažené přírodě, která je ahistorická a reprezentuje nevinnost mládí. Hloubka portrétu spoluvězně (*Portrét Roma*) od Tibora Červeňáka i portrétu *Edy Oláha* od Julia Lakatoše zase jasně odkazuje na osobní vztah k portrétovaným osobám. Přes určitou neumělost projevu máme co do činnosti s živými bytostmi, jejichž osudy k nám z pláten intenzivně promlouvají. Bartošova *Rodící žena* je pokusem proniknout do světa opačného pohlaví v jeho nejintimnější a nejženštější chvíle, tedy v momentě, kdy na svět přichází potomek. Romská komunita se narození a smrti svých blízkých vždycky účastnila daleko aktivněji, než je zvykem u majority. Je přiro-

zené, že se romští výtvarníci snaží tyto životní cykly zachytit. A stejně jako do romských pohádek pronikají ze současného světa postavy sociální pracovníce nebo policisty, odráží současný svět i romské výtvarné umění. Nesmíme zapomínat, že Romové jsou současně Čechy nebo Slováky, a proto je ovlivňují i fenomény doby, jak je vidět na reliéfu *Spartakiáda* od Dezidera Fertö nebo na plastice *Zpěvák s mikrofonom v ruce* od Ernesta Danča.

Ed. Jana Horváthová

Výtvarné umění

Sbírky Muzea romské kultury

Romští autoři, přírůstky 1991 – 2005

Muzeum romské kultury o.p.s., Brno 2005, 190 s.

Romano džaniben – jevend 2006
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Tato publikace vznikla v rámci výzkumného záměru MŠMT 0021620825

“Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor”

Publikace byla financována hlavním městem Prahou z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy pro rok 2006

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3, tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obálka: Medvěďárka. leták z Augsburgu z 16. století
Převzato z: Hampe, Theodor: Die fahrenden Leute. (*Kočovní lidé*), Lipsko 1902.
Cit. in: Gronemeyer, s. 57 (viz článek)

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.